

Mis on haridus/vabaharidus?

Ja kuidas see on seotud täiskasvanute koolitusega

Lühike sissejuhatus teemasse Lene Rachel Andersen

Haridus (Bildung) on keeruline ja raskesti mõistetav nähtus, mille käsituse juured ulatuvad sügavale Euroopa mõttelukku. Klassikalisel ajastul nimetas kreeklane seda paideiaks ja 1600. aastatel uurisid pietistid seda kui isiklikku religioosset, vaimset ja moraalselt kasvu, toetudes Kristuse kuvandile (Bild). Aastatel 1774 kuni umbes 1810 uurisid sellised mõtlejad nagu Herder, Schiller ja von Humboldt haridust kui ilmalikku nähtust, seostades seda emotsionaalse, moraalse ja intellektuaalse arenguga, kultuuristumise ja hariduse ning kodanikurolliga. Selline ilmalik saksa käsitus haridusest mõjutas 1840. ja 1850. aastatel Taanis levinud arusaama rahvaharidusest¹. Haridus ei olnud mitte ainult kodanluse, vaid ka Taani maanoorte jaoks. Haridus võimestas alamklassi ja võimaldas Taanil rahumeelselt kujuneda vaesest põllumajanduslikust absoluutsest monarhiast jõukaks, industriaalseks, demokraatlikuks riigiks. Praegu on meie tsivilisatsioon muutumas tööstusriikidest digitaliseeritud maailmaks, kus kõigil on vaja areneda. Selleks, et see rahulikult toimuks, peame kõiki võimestama ja me vajame 21. sajandile sobivat rahvaharidust.

Haridusel on mitmeid definitsioone, Euroopa Bildungi võrgustik pakub ([European Bildung Network](#)) järgmise²:

Haridus on kombinatsioon pädevustest, mis on vajalikud ühiskonnas edukaks toimetulekuks, ning moraalsest ja emotsionaalsest küpsusest, et olla nii meeskonnamängija kui ka personaalselt autonoomne. Haridus tähendab tunda oma juuri ja võimet tulevikku ette kujutada.

Järgnevalt pakun välja hariduse neli aspekti, mis on suhteliselt käegakatsutavad ja mis koos võivad aidata mõista hariduse keerukust ja tegeleda sellega **vabahariduse kontekstis**. Need neli aspekti on: ülekantavad teadmised ja arusaamad, mitteülekantavad teadmised ja arusaamad, vastutustunde suurendamine ja kodanikuühiskonna võimestamine.

¹ Eesti keeles kasutatakse terminit „vabaharidus“

² 2011.aastal defineeris programmi “Täiskasvanute koolitus vabahariduslikes koolituskeskustes” töögrupp haridust kui nähtust järgmiselt: “Haridus kui nähtus on kultuuri funktsioon, õpetuse ja kasvatuse ühtsuses kujunev fenomen, milles on oluline teadmiste ja oskuste, oleku ja käitumise, arusaamise ja mõistmise, mineviku tundmise ja tuleviku aimamise ühtsus“

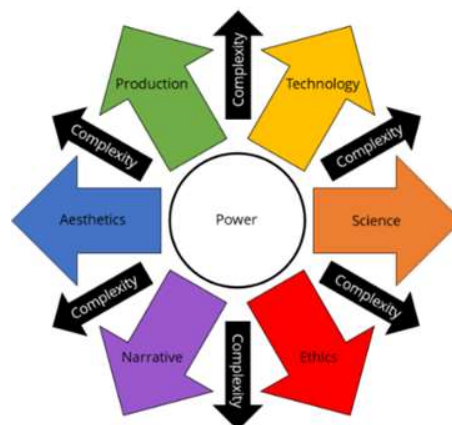

Ülekantavad teadmised / silmaringi laiendamine

Hariduse esimene aspekt käsitleb võimet mõista maailma, kus inimene elab, ja teadmisi, mida saame üksteisele selle mõistmiseks õpetada. Ülekantavate teadmiste hulka kuuluvad teadus, matemaatika, käsitöö, keel, lood, filosoofia, poliitiline ideoloogia, religioosne dogma, ajalugu, kaardi lugemine, jalgratta parandamine, liikluseeskirjad, rongipileti broneerimine veebis, kokkamine, mida mitte postitada sotsiaalmeediasse ja palju muud ehk mitte ainult akadeemilised teadmised, vaid ka igapäevased teadmised ja oskused (sks Allgemeinbildung). Need on teadmised, mida võime saada raamatute, televisiooni, YouTube'i videote, õpetajate, sõprade jms kaudu. Kuna me saame seda tüüpi teadmisi ühelt inimeselt teisele üle kanda ja nii oma silmaringi laiendada, võib seda nimetada ka horisontaalseks teadmiseks ja mõistmiseks.

Hariduse roos (Bildung Rose) on mudel, mis illustreerib ühiskonda seitsmest valdkonnast lähtuvalt: tootmine, tehnoloogia, esteetika, (poliitiline) võim, teadus, narratiiv ja eetika. Nagu kõigi mudelite puhul, on ka see lihtne ja võimaldab meil näha mustrit, mida muidu oleks raske seletada.

Põhjus, miks seda mudelit nimetatakse Hariduse roosiks, mitte Ühiskonna roosiks, seisneb selles, et eelkõige peame neid seitset ühiskonna valdkonda mõistma. Meie sisemaailm peab nii-öelda esindama välist maailma. Meie mõistus peab olema võimeline haarama võimalikult palju kõigist seitsmest valdkonnast, et saaksime ühiskonnas turvaliselt navigeerida ja teadlikke otsuseid langetada.

Kuna ühiskonnad muutuvad suuremaks ja keerukamaks ning iga valdkond komplekssemaks, peame järjest rohkem teadmisi edastama, et kõik inimesed mõistaksid ühiskonnas toimuvat. Hariduse roos näitab, et arenguks ja ümbruskonnas toimuva dekodeerimiseks on vaja palju erinevaid ülekantavaid teadmisi. Alati on võimalik uurida ka mõne valdkonna teadmisi sügavamalt ja saada spetsialistiks või laiendada silmaringi, et mõista rohkem konteksti.

Ülekantavate teadmiste saamiseks on palju võimalusi alates alg-, kesk- ja kolmanda taseme haridusest kuni informaalsete hariduseni sh mitmed elukestva õppe vormid. Õppevorme ja -meetodeid on erinevaid, kuid kõik kaasaegsed ühiskonnad teavad, kuidas neid rakendada, need tuleb lihtsalt tähtsuse järjekorda seada. Selleks, et ülekantavad teadmised muutuksid mõistetavaks, tuleb teadmisi rakendada reaalses maailmas ja/või reflekteerida teistega suheldes.

Mitteülekantavad teadmised / emotsionaalne sügavus ja moraal

Hariduse teine aspekt käsitleb meie moraalselt ja emotsionaalselt arengut. Need on teadmised, mis pärinevad elust enesest, pettumustest suhtlemisel, armumisest, südamevalust, lapsevanemaks saamisest, mängu kaotamisest, mängu võitmisest, sõpradega suhtlemisest, vastutuse võtmisest, läbikukkumisest, õnnestumisest, haige vanema eest hoolitsemisest, abikaasa kaotusest, tööalasest õnnestumisest jne. Erinevaid kogemusi läbides võime nendest õppida ja õppida palju ka enda ning teiste inimeste kohta. Need on teadmised, mida ei ole võimalik üle kanda. Inimene võib teistele rääkida oma südamevalust, kuid seda kogema peab igaüks ise.

Teiste inimestega suheldes, nende ootustele vastates ja nende ootusi mitte täites, vigu tehes ja edu saavutades ning kogedes tagasilööke, millega peame kohanema, omandame teistsuguse mõistmise ja areneva teistmoodi kui siis, kui laiendame oma silmaringi. Omandame emotsionaalse sügavuse ja loodetavasti ka kõrgemad moraalsed püüdlused, kui mõistame, et ei taha teisi (ega iseennast) alt vedada. Seega võime seda ette kujutada vertikaalse arenguna.

20. sajandil on seda teemat uuritud arengupsühholoogias, teiste seas Jean Piaget, Lawrence Kohlberg ja Robert Kegan. Kuid haridust kui nähtust uuris juba Jean-Jaques Rousseau „Émile'is“ (1762) ja Johann Gottfried Herder teoses „Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit“ (1774) ning Friedrich Schiller teoses „Über die ästhetische Erziehung des Menschen einer Reihe von Briefen“ (1795).

Schilleri sõnul on kolme tüüpi inimesi, keda saab defineerida hariduse faaside kaudu:

- füüsiline, emotsionaalne inimene, kes on oma emotsioonide küüsis ega suuda neid ületada;
  - Schilleri sõnul vajame oma emotsioonide ületamiseks rahustavat ilu, esteetikat, mis suudaks viia meie emotsioonid vastavusse ühiskonna normidega.
- mõistuse inimene, kes on joondunud ühiskonna moraalnormide järgi ja teinud normid enda omaks; see inimene ei saa nende normide piire ega teiste ootusi ületada;
  - Schilleri sõnul vajame normide ületamiseks kosutavat ilu, esteetikat, mis võivad meid kõigutada ja äratada ning panna meid emotsioone tundma, mis võimaldab meil ületada teiste ootusi ja saada:
- vabaks, moraalseks inimeseks, kes tunneb, üldistest moraalnormidest lähtudes, nii oma emotsioone kui ka seda, mis on õige ja vale. See inimene on ületanud nii enda emotsioonid kui ka teiste ootused, ta mõtleb ise ja on seetõttu vaba.

Schilleri väitel saame omandada vertikaalseid teadmisi kaudselt, kunstide kaudu. Kauni muusika kuulamise ja selle tunnetamise kaudu saame oma emotsionaalset „lihast“ venitada ja kogeda emotsioone, mis on võimalikud ainult muusika kaudu. Sama lugu on suurepärase kirjandusega, kus autor paneb meid tegelastega samastuma viisil, mis paneb meid tundma nende läbielatut. Nii saame kaunite kuntside kaudu kaudselt omandada mitteülekantavaid teadmisi ja mõistmist.

Teine viis Schilleri kolme faasi või „maailmas viibimise“ sõnastamiseks on:

- Kas minu elu on füüsilise rahulolu tagaajamine?

- Kas minu elu on püüd tunnustuse ja sotsiaalse staatuse poole?
- Kas minu elu on püüdlus selle poole, mis on õige ja kuidas seda saavutada, isegi kui see ei pruugi mõnele lähedasemale inimesele meeldida?

Lisaks sellele on veel neljas faas, mida Schiller ei maini:

- Kas ma aitan teistel kasvada?

Meie kultuuriasutuste, näiteks teatrite, raamatukogude, kinode, kontserdisaalide jne, kaudu ja näitekirjanike, näitlejate, lavastajate, orkestrite jne kaudu on meil tegelikult võimalusi vertikaalsete, ülekantavate teadmiste edendamiseks, kuid see on vahendatud ja nõuab väga oskuslikke kunstnikke, et see juhtuks. Selleks, et nendest kogemustest saaks vertikaalne arusaam, peame teadmistele mõtlema kas üksi või teistega suheldes. Kõigis kaasaegsetes ühiskondades on kunstnikke, kes suudavad mitteülekantavad teadmised ja mõistmise muuta esteetikaks/kunstiks; peame selle lihtsalt tähtsuse järjekorda seadma.

Vastutustunde laiendamine

Hariduse kolmas aspekt puudutab sotsiaalseid rühmi, kellega samastume ja mille eest oleme võimelised vastutust võtma. Lihtsaim viis seda illustreerida on mudeli „Kuulumisringid“ kaudu.

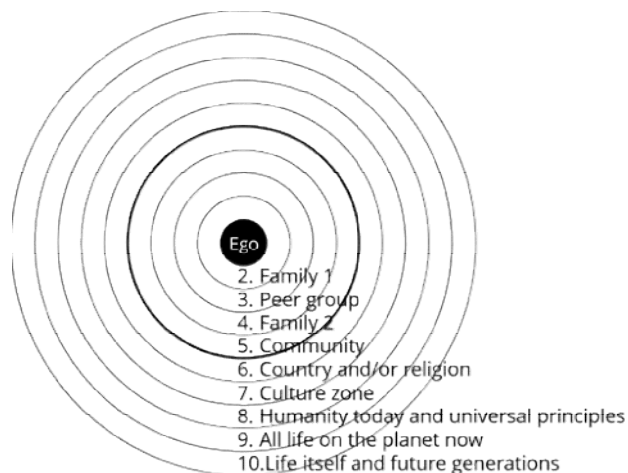
Sellel mudelil on kümme ringi ja küsimus pole mitte ringide arvus, vaid selles, et nad kasvavad keerukuses, väljapoole.

Esimene ring, mille üle me saame kontrolli ja vastutuse võtta, on meie enda keha ja meie ise, Ego, millest hakkame oma maailma laiendama.

Perekond 1 (teine ring) on perekond, kuhu inimene sünnib, eakaaslaste rühmad (kolmas ring), mida hakkame looma umbes viieaastaselt.

Perekond 2 (neljas ring) on perekond, mille loome täiskasvanueas.

Viies ring, kogukond, võib sisaldada mitut kogukonda, nagu töökoht, õppegrupp, spordiklubi jne.

Ringid 2–5 on tegelikud kogukonnad, kus me kas teame kõiki või vähemalt võime silmsidet pidada.

Kuulumise kuues ring on rahvas, kujuteldav kogukond, mis muudab selle sisemistest ringidest radikaalselt erinevaks. Rahvusriigis on miljoneid inimesi, keda me kunagi ei kohta ja ometi peame nendega samastuma, et olla valmis maksma makse ja hoolima neist ja riigist tervikuna.

Enamikus toimivates demokraatiates on kuues ring ühendatud ühise keele, riikliku koolisüsteemi, ühiste pühade ja traditsioonide, kirjandustraditsiooni ning avalik-õigusliku raadio ja televisiooni kaudu. Läänes

oleme viimase 200 aasta jooksul püüdnud harida kõiki hoolima sellest kuendast ringist ja saama headeks, lojaalseteks kodanikeks ning oleme sellesse palju investeerinud.

21. sajandil vajame endiselt toimivaid, demokraatlikke rahvusriike ja üksikisikutena peame võtma vastutuse, olles aktiivsed kodanikud. Kuid me peame võtma vastutuse ka oma kultuuritsooni (st Euroopa, seitsmes ring), inimkonna eest kogu maailmas (kaheksas ring), kogu elu ja biotoopide heaolu eest maakeral (üheksas ring), kuid ka tulev põlvkondade heaolu eest. Ringide 7–10 teadvustamine, kuuluvustunde tundmine ja vastutuse võtmine esitavad meile uusi väljakutseid.

Rahvuslike kultuuriasutuste ning kohaliku ja rahvusliku kultuuripärandi kaudu on meil õnnestunud luua tugevad rahvusliku identiteedi tunded ja sellel põhineb enamik haridussüsteeme. Oma kodumaast kaugemale jääva maailmaga samastumistunde loomine seisab enamjaolt silmitsi keelebarjääriga ning esimese sammu astumine väljapoole kultuurilist mugavustsooni võib olla hirmutav. Õnneks võimaldab tehnoloogia meil saada ühendust inimestega kogu maailmas ja näha, mis reaalselt toimub. Kõigis riikides on sisserändajaid kogu maailmast. Me pole lihtsalt välja mõelnud, kuidas muuta see kõigile mõeldud võimaluseks ning identiteedi ja vastutustunde arendamise viisiks kõigis kümnes kuuluvusringis.

Kodanike võimestamine / vabaharidus

Kodanikuaktiivsus tähendab, et olete motiveeritud tegutsema kodanikuna, see tähendab sisemist soovi ja enesekindlust kaasa rääkida ja kaasa lüüa. Vabaharidus on sellise tegutsemise „treeningväljak“.

Taani rahvaülikoolidel õnnestus 175 aastat tagasi rahvahariduse kaudu kujundada motiveeritud noorte taanlaste põlvkondi (mingil määral siiani). Tennessee Highlanderi Rahvaülikool õppis Taani rahvakoolidelt ja sai sellega väga edukalt hakkama. Samas on see õppimisvõimalus, mida on ilmselt kõige vähem uuritud. Meetodid, kuidas kedagi arglikest vaprateks ja ükskõiksetest huvilisteks muuta, on tõenäoliselt persooniti erinevad, kuid viha, pettumus, ülekohtutunne või isiklik huvi konkreetse teema või tegevuse vastu võivad olla head lähtepunktid aktiivseks tegutsemiseks, mis on õppimise jaoks hea algus.

Nelja aspekti ühendamine

Haridus on nii protsess kui ka tulemus. Et toime tulla ja areneda 21. sajandi keerukates ühiskondades, vajavad inimesed kompleksset haridust. Selleks peab looma paremad õppimisvõimalused kõigile ja erinevates eluetappides. Inimese jaoks tähendab 21. sajand arengu- ja õppimisprotsessi, mis kestab kogu elu.

Seega ei tohi keskenduda haridusele kui tulemusele ega sellele, kui „palju inimesel haridust on“ (loe: kui palju inimene koolis on käinud³). Selle asemel tuleks küsida, kas indiviid on võimeline tunnetama nii horisontaalset kui vertikaalset mõistmist, kas ta leiab, et vanusega on elu üha tähendusrikkam, kas ta tunneb end üha enam kaasatuna tegutsemisse kui kodanik ja tunneb end uudishimulikuna ning

---

³ Tõlkija märkus

motiveerituna oma kuuluvusringe laiendama, selle asemel, et kaugeneda suurematest ringidest, et tunda end mugavalt ja turvaliselt. Kui keegi ei naudi aastate jooksul suurenenud eksistentsiaalset sügavust ja tähendust ning kui inimene ei tunne end eakaaslaste seas mõistetuna, austatuna ja usaldatuna või kui ta võitleb läbipõlemise või ärevusega, tasub kaaluda, kas tegemist võib olla ebapiisavate teadmiste, oskuste ja arusaamadega.

Kuidas see on seotud täiskasvanute koolitusega

Paljude aastate jooksul on täiskasvanute koolitus keskendunud peamiselt inimeste oskuste täiendamisele tööturul, mis tähendab, et see on keskendunud peamiselt Hariduse roosi kahele valdkonnale, tootmisele ja tehnoloogiale. Esteetika (kunst), poliitiline võim (kodanikuõpetus), teadus, narratiiv (olgu see religioon, ajalugu ja/või poliitiline ideoloogia) ja eetika (arvamus, filosoofia) on kõik kukkunud „toreda hobi ” kategooriasse. Selle asemel, et olla koht personaalseks arenguks ja võimestumiseks, on täiskasvanute koolitus olnud turu teenija. Maksumaksjate, ametiühingute, ettevõtete jt panustajatena täiskasvanute koolitusse oleme investeerinud üksteisesse üksnes tööjõuna, mitte kodanikena.

Selline kiivas keskendumine ja investeerimine on problemaatiline mitte ainult inimese üldisest vaatenurgast lähtudes, ka ühiskonnana kaotame võime tegeleda probleemidega kõigis valdkondades ja avaliku, rikastava arutelu valdkondade vastastikusest mõjust. Arutame SKP ja tööhõive üle nii, nagu peaks poliitika just selleks olema. (Enamik läänemaailmast pärit inimesi reageeriks sellele ilmselt mõttega "Aga see ONGI ju poliitika!", mis lihtsalt tõestab seda väidet.)

Hariduse roos näitab, miks selline piiratud arusaamine olulisest teemast on probleem.

Kaks ülemist valdkonda, tootmine ja tehnoloogia, esindavad seda, mis **on võimalik** siin ja praegu. Keskosa tähistab seda, mis **võiks olla** võimalik, ja alumine, mis **peaks** olema.

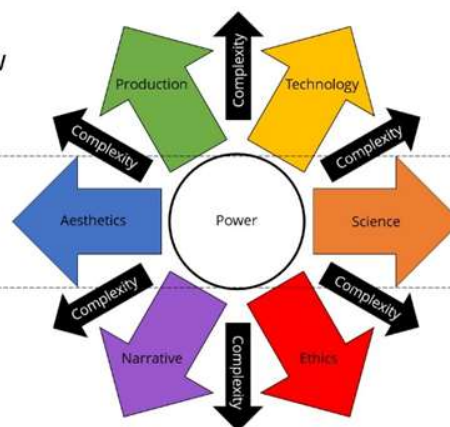
Koolitades ennast tegelema ainult sellega, mis on võimalik siin ja praegu ning muutes harjumatuks uurida ja tegeleda sellega, mis võiks olla võimalik ja mis peaks olema, ei saa me seda tulemuslikult käsitleda:

- demokraatiat, kuidas olla aktiivne kodanik ning millist poliitikat ja uusi institutsioone vajame, et tulla toime väljakutsetega, mida meie riigid ei suuda üksinda lahendada, sealhulgas digitaliseerimine ja selle väljakutsed demokraatialle ja olemasolevale majandusele,
- jätkusuutlikkust ja keskkonnaprobleemide lahendusi, sh. kliimamuutusi,

What is physically possible here and now

What might be possible

What ought to be

- võrdväärset haridust kõigile, sh. teistest kultuuridest pärit sisserändajatele ja õpiraskustega inimestele.

Kes ütleb, et ainus viis ühiskonda panustada on SKP kasvu soodustavate töökohtade kaudu?

Tuues hariduse (nagu eespool kirjeldatud) vabahariduse keskmesse, võib täiskasvanute koolitusest saada:

- inimesele võimalus arenemiseks kodaniku ja isiksusena,
- kogukonnale kohtumispaike inimeste vaheliste sidemete loomiseks ja ühiste probleemide lahendamiseks. Tõenäoliselt toetab selline kohtumispaike ka inimeste vaimset heaolu ja tervist,
- tööandjatele võimalus leida motiveeritud ja avatud mõtteviisiga töötajaid, kes mõistavad säästva arengu ja jätkusuutlikkuse olulisust, oskavad ja suudavad teha meeskonnatööd ja koostööd sidusrühmadega ning võtavad vastutuse oma tegevuse eest,
- ühiskonna jaoks lähtekoht arukaks, demokraatlikel põhimõtetel peetavaks aruteluks inimkonna, meie tuleviku ja ainsa planeedi ees seisvatel kõige olulisematest ja keerulisematest probleemidest.

Inglise keelset täisteksti Lene Rachel Anderseni väljaandest „What is Bildung?“ saab lugeda [siit](#)

